

Ольга Білобровець, к. і. н.

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ПОЛЬСЬКІ ЗБРОЙНІ СИЛИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ (1917-1918 РР.)

Olha Bilobrovets, PhD in History

Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine

POLISH ARMED FORCES IN UKRAINE IN CONDITIONS OF CHANGING POLITICAL SYSTEM (1917-1918)

The article shows the process of creating a Polish army in Russia after the bourgeois revolution of 1917-1918. Polish military corps was situated in Ukraine. The formation of the Polish armed forces was supported by the Polish right-wing forces, the Russian military command and the decision of the general congress of military Poles. When Bolsheviks came to power in Russia and the war between the UPR and Soviet Russia, the Main Polish Military Committee declared the neutrality and non-interference of the Polish Army into the political struggle in Russia. After the signing of the Brest Peace and the creation of Hetmanate of P. Skoropadsky in Ukraine, the occupational German military command disarmed the Polish Army. Soldiers and officers of the Polish Army left the territory of Ukraine.

Keywords: Polish Army, Bolsheviks, UPR, Brest Peace, Hetmanate of Skoropadsky.

Створення національної армії в умовах боротьби за державну незалежність є важливим етапом у формуванні свідомості народу та готовності політичних сил до нових умов життя. Поява польських збройних сил у роки Першої світової війни стало одним із факторів утворення незалежної польської держави. Започаткована після російської лютневої революції польська армія, була дислокована, здебільшого, на території України. Умови та обставини перебування, завдання, що стояли перед нею, змінювались в залежності від зміни влади і політичних сил в Росії, Україні та Польщі.

Історіографія питанням утворення та функціонування польських збройних сил в Росії представлена спогадами учасників тих подій, зокрема Т. Голувко¹, радянськими та польськими істориками – І. Белякевичем², Я. Жепецьким³, А. Заторським⁴. На сучасному етапі питання створення і діяльності польської армії в Україні в 1917-1918 рр. стало предметом дослідження українського історика А. Папакіна⁵, польських істориків – М. Вжосека⁶, А. Мьодовського⁷, М. Куліка⁸. Автор ставить своїм завданням у статті з'ясувати вплив на існування польських збройних формувань в Україні, який справила зміна влади в Росії та в Україні в 1917-1918 рр.

З початком Першої світової війни рух за створення польських збройних формувань відбувся в Австрійській і Російській імперіях. Так було започатковано існування в них польських збройних

¹ Hołowko, T. (1931). *Przez dwa fronty. Ze wspomnień emisariusza politycznego z 1918 r. Z Warszawy do Kijowa*. Warszawa, 274.

² Белякевич, И. (1968). Из истории образования польских национальных формирований в составе русской армии во время первой мировой войны. *Первая мировая война 1914–1918*. Москва: Наука, 158-169.

³ Rzepecki, J. (1966). *Sprawa Legionu Wschodniego 1914 r.* Warszawa: PWN, 224.

⁴ Zatorski, A. (1971). *Polska lewica wojskowa w Rosji w okresie rewolucji 1917-1918*. Warszawa: KIW, 347.

⁵ Папакін, А. (2012). *Війська Польські. Польські військові формування колишньої російської армії в Україні (1917-1919)*. Тернопіль: Навчальна книга, 128.

⁶ Wrzosek, M. (2013). *Z dziejów zmagañ politycznych i zbrojnych o niepodległość polski w latach 1908-1918*. Białystok: Ekonomia i Środowisko, 300.

⁷ Miodowski, A. (2004). *Związki Wojskowych Polaków w Rosji (1917-1918)*. Białystok: Wydawnictwo i drukarnia PPHU, 203.

⁸ Kulik, M. (2016). Polacy w armii rosyjskiej podczas I wojny światowej. *Jak polacy przeżywali wojny światowe?* Szczecin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, 55-66.

формувань – легіонів. Знову актуальним це питання стало після російської лютневої революції у 1917 р. Формально підставою польського військового руху став наказ № 1 від 14.03.1917 р. На його підставі генерал М. Алексєєв видав 17.03.1917 р. «Тимчасове розпорядження про організацію влади в армії і на флоті, а 18.03.1917 р. військовий міністр А. Гучков оголосив наказ № 114. Ці два документи стали формальною підставою для створення *Союзів військових поляків* (*Zwiazków Wojskowych Polaków*) [881, s. 7].

Польські політичні сили, зокрема партія Національних демократів (ендеки), взяла активну участь у вирішенні цього питання. Вони планували виокремлення поляків у російській армії і утворення польської армії під російським командуванням. Ці плани мали на меті забезпечити військових поляків від огорнутої революційним впливом російської армії, наголошуючи на участі польської армії на стороні коаліційних держав на правах комбатантів. Польська армія розглядалася як один з головних осередків у створенні відроджуваної польської держави [883, s. 271]. Однак, ліві польські політичні сили – Соціал-демократична партія Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ), ППС-лівиця та представники ліберально-демократичного табору виступали проти створення такої армії, солідаризуючись у цьому питанні з російськими більшовиками.

Ідея створення польської армії була прихильно прийнята урядовими колами і Головнокомандуючим російськими військами. Військове міністерство згодилось на формування II польської дивізії. З метою керівництва польськими корпусами у Петрограді в Генеральному штабі створена «Військова комісія для формування польських загонів» на чолі з командиром польської дивізії стрільців Т. Бильським¹.

Засаднича позиція щодо створення польської армії в Росії була прийнята на I загальному з'їзді військових поляків, який відбувся у Петрограді 8-22 червня 1917 р. На з'їзді були присутні 374 делегати з вирішальним і 77 представників з дорадчим голосом, з них 228 солдат і 223 офіцери². Організаторам з'їзду вдалося до мінімуму звести репрезентацію антивоєнної лівиці на з'їзді³. Засідання були дуже запальними і врешті привели до розділу, коли дві групи противників польського війська в Росії залишили засідання з'їзду. Вони утворили Головний військовий комітет лівиці⁴.

Ті діячі, які склали вирішальну більшість учасників загального з'їзду військових поляків, висловились за утворення польських збройних сил. Через два дні вони утворили Головний польський військовий комітет (*Naczelny Polski Komitet Wojskowy*), який популярно називали Начполем⁵. До його складу увійшли: 2 генерали (Ян Яцина і Юзеф. Довбур-Мусницький), 3 полковники, 1 підполковник, 6 капітанів, 7 хорунжих, 3 підпоручики, 3 лікарів, капелан і 6 рядових. Головою цього 33-особового органу став мінський адвокат, хорунжий Владислав Рачкевич⁶.

Остаточне рішення у цій справі прийняв головнокомандуючий російських військ генерал Л. Корнілов і 26.07.1917 р. на посаду керівника корпусу призначив Юзефа Довбур-Мусницького⁷.

Згідно з правилами, підготовленими Начполем, але затвердженими генералом Корніловим, I Польський корпус був призначений виключно для воєнних дій проти німецьких і австро-угорських військ. Він підпорядковувався верховному головнокомандуванню російської армії і був сформований як вища тактична ланка, штат якого передбачав 67 790 осіб.

Озброєння і необхідні засоби мав забезпечувати російський уряд на 8 млн. руб. щомісячно, так як Королівство польське від 1831 р. брало участь у видатках, призначених на утримання російської армії⁸.

¹ Uchwały zjazdu delegatów wojskowych polaków. (1917). *Dziennik Kijowski*, 109, 2.

² Белякевич, И. (1968). Из истории образования польских национальных формирований в составе русской армии во время первой мировой войны. *Первая мировая война 1914–1918*. Москва: Наука, 158-169.

³ Najdus, W. (1967). *Polacy w rewolucji 1917 r.* Warszawa, 285.

⁴ Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich (1962). Warszawa: «Książka i wiedza», 1, 76.

⁵ Wrzosek, M. (1998). Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «*Niepodległość i Pamięć*». *Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 130.

⁶ Najdus, W. (1967). *Polacy w rewolucji 1917 r.* Warszawa, 285.

⁷ Zieliński, Z. (1998). Generał broni Józef Dowbor-Muśnicki 1867-1937. «*Niepodległość i Pamięć*». *Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*. Warszawa, V, 2 (11), 144.

⁸ Wrzosek, M. (1998). Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «*Niepodległość i Pamięć*». *Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 131.

Після узгоджень і переговорів з розміщення I Польського корпусу він знаходився: I дивізія стрільців – Старий Бихів над Дніпром, II дивізія стрільців – Зубцов під Ржевом, III дивізія стрільців – в Єльні під Смоленськом, полк Креховецьких уланів – Дукора під Мінськом, артилерійські одиниці – район Вітебська, запасна бригада – Дорогобуж під Вязьмою, інженерний полк – Дубровка біля Орші, штаб і тиллові інституції були розміщені у Мінську.

Після жовтневого перевороту, в умовах коли солдатські ради стали органами революційної влади в армії, комітети Військової лівіці перетворилися в організації, які співпрацювали з революційним, антивоєнним солдатським рухом в армії. Активну участь проявляли члени лівіці в акції демократизації і демобілізації армії, I Польського корпусу, а також створення перших польських відділів (революційних батальйонів) робітничо-селянської Червоної армії¹.

Більшість польських політичних сил об'єдналася у підтримці створення польської армії після більшовицького перевороту. 21.11.1917 р. відбулось засідання Головного військового комітету, на якому було визнано необхідним всім полякам відійти від внутрішньої боротьби, яка розпочалась серед російської демократії.

На зібранні були присутні представники наступних політичних і суспільних угруповань: 1) Головного демократичного комітету (Naczelnego Komitetu Demokratycznego), 2) Блоку «Національної єдності» (Jedności Narodowej), 3) Польської ради міжпартійного об'єднання (Rady Polskiej «Zjednoczenia Międzypartyjnego»). Одностайно було прийнято ухвалу, яка передбачала якнайшвидше виділення поляків в окрему польську збройну силу. Визнавалось необхідним долучення збройних формувань до захисту і життя власних людей, що проживають на місцях їх розквартирування. У цьому вони повинні були спиратися на підтримку і взаєморозуміння з місцевими організаціями, утвореними польським суспільством. У цьому підписанти від усіх політичних сил готові надати польському військовому комітету повну підтримку².

Зміцнення справи створення польської армії різними політичними силами викликало плани створення III Польського корпусу. Конкретний проект сформування окремого польського корпусу в Україні, опрацьований Товариством польських військових знань у Києві за участю генерал-поручика Міхаеліса, командира 29 російського корпусу виник ще 06.07.1917 р. Це військо мало би функціонувати на засадах екстериторіальності і в союзі з республіканською Росією взяти участь у боротьбі з німцями. Начполь, куди було подано проект не поспішав з його реалізацією. Тільки більшовицький переворот у жовтні 1917 р. підштовхнув до виконання справу організації польського війська. Начполь і місцеві Союзи військових поляків вирішили остаточно сформувати і т.зв. II Польський корпус. Рішення про це приймали на місцевих з'їздах військових поляків 7 армії (Кам'янець-Подільський), 9 армії (Сучава), 4 армії і врешті на загальному з'їзді поляків Румунського фронту у Кишиневі – 02.12.1917. Було ухвалено виокремити всіх поляків з російської армії і об'єднати усіх бажаючих в Польському корпусі. Решта мала повернутися до краю, в чому їм мав допомагати Комітет військових поляків³.

Роль безпосереднього організатора подальшої розбудови польського війська в Україні взяв на себе генерал Є. Міхаеліс. До реалізації цих завдань він приступив після укладення угоди з Начполем 12 грудня 1917 р.⁴ Міхаеліс мав діяти як головний інспектор Польських збройних сил в Україні і на волинському театрі воєнних дій Південно-західного фронту, а також на Буковині, в Бесарабії і на подільському театрі воєнних дій Румунського фронту⁵.

Створювані відділи в Україні розквартирувалися в поміщицьких дворах і захищали їх, насамперед, від селян. Треба зазначити, що склад цих польських відділів був досить специфічний. Вступали до них багато вигнанців – солдат і офіцерів з полків, в яких переважали революційні настрої, змучені війною, солдати прагнули відпочинку⁶. Збройні формування користувалися

¹ Zatorski, A. (1971). *Polska lewica wojskowa w Rosji w okresie rewolucji 1917-1918*. Warszawa: KIW, 8.

² Wojsko Polskie. (1917). *Tygodnik Kresowy*, 4, 1.

³ Jabłoński, H. (1948). *Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917-1918*. Warszawa: Nakł. T-wa Miłośników Historii z zasiłku Ministerstwa Oświaty, 77.

⁴ Державний архів Київської області, Ф.1787, on.1, сnp. 14, арк. 13.

⁵ Wrzosek, M. (1998). *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920*. «*Niepodległość i Pamięć*». *Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 132.

⁶ Jabłoński, H. (1948). *Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917-1918*. Warszawa: Nakł. T-wa Miłośników Historii z zasiłku Ministerstwa Oświaty, 78.

підтримкою місцевого населення, передусім польських землевласників, які підтримували військових. Взимку 1918 р. в Антонінах на Волині солдатам було надано 400 відбірних коней, сідла, фураж, зерно, вози, сукна на мундири й інші необхідні для війська речі. Крім того, на потреби армії збиралася готівка. Тільки в Староконстантинові зібрано 10.00 руб.¹

Ситуація змінилася в умовах українсько-російської війни, захопленні більшовиками Лівобережної України і встановленні там радянської влади. Істотною перешкодою, яка з'явилася незабаром в процесі формування польських військ, став конфлікт I Польського корпусу з радянськими владами. Цей конфлікт, підживлений активністю польських комуністів, розгорівся з того приводу, що генерал Довбур не хотів допускати до заснування в підлеглих йому військових формуваннях солдатських комітетів, що було потрактовано як заперечення згоди на демократизацію корпусу².

22.11.1917 р. Микола Криленко розіслав телеграми в усі штаби армій, в яких повідомляв, що призначений Верховним головнокомандуючим арміями і флотом Російської Республіки і закликав командний склад продовжувати виконувати всю поточну роботу³. Новий командир радянських збройних сил хорунжий М. Криленко розпорядився у другій половині грудня 1917 р. роззброїти солдат I Польського корпусу⁴.

У грудні 1917 р. напередодні боротьби більшовиків з I польським корпусом до Л. Троцького була направлена делегація з проханням визнати існування польської армії, яка створювалася «тільки для відбудови держави, проти своїх ворогів». У декларації вони давали 4 гарантії, що не будуть виступати проти демократії. Однак, це не допомогло уникнути боротьби⁵. Наказ М. Криленка від 22.01.1918 р. давав розпорядження польським солдатам негайно залишити місця їх розташування і бути готовими боротися разом з російськими військами. Командир Польського корпусу Довбур-Мусніцький оголошувався поза законом і визнавався ворогом революції. Всіх офіцерів, взятих зі зброєю в руках, наказано негайно на місці піддавати революційному суду, а у випадку опору розстрілювати на місці без суду. Селянам Могильовської губернії пропонувалось розправлятися з насильниками на власний розсуд⁶.

В дійсності дійшло до роззброєння тільки деяких польських відділів, а деякі з них опанували на тиждень пізніше твердиню Бобруйськ, що стала головною базою військ корпусу. Відділи, розміщені у Бобруйську і в передмістях були, однак, оточені щораз тіснішим кордоном більшовицьких збройних сил, з якими йшли тяжкі бої⁷.

Початково Польський корпус був залежний від російських влад, але швидкий розвиток подій – революція і прихід до влади більшовиків, їх ворожі наміри, постійні претензії і зачіпки змусили генерала Довбура 27.02.1918 р. надіслати новій владі – Народному комісаріату ультиматум, в якому стверджувалось, що військо, яким він керував, це армія Польської держави, незалежна від російського уряду, яка не буде боротися ні на стороні білих, ні червоних, буде зберігати нейтральність і йти до Польщі⁸.

Відносини дружнього нейтралітету, підтверджені спеціальним договором, що гарантував цим військам повний нейтралітет на визначеній для них території між урядом УНР і польськими військами підтверджувався також Польським виконавчим комітетом на Русі, який репрезентував польське суспільство в Україні⁹. Польський комітет м. Житомира приєднався до відозви Начполю про нейтральність польських військ в політичній боротьбі і закликав польське населення зберігати спокій і нейтральність у політичній боротьбі інших народів, що проживають у краї¹⁰.

¹ Kossak-Szczucka, Z. (1922). *Pożoga. Wspomnienia z Wołynia. 1917-1919*. Kraków, 87.

² Wrzosek, M. (1998). *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «Niepodległość i Pamięć». Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 132.

³ Державний архів Київської області, Ф.1787, он.3, снр. 26, арк.13.

⁴ Wrzosek, M. (1998). *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «Niepodległość i Pamięć». Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 132.

⁵ Archiwum Narodowe w Krakowie, z. 29, sygn. 530/1.1, k. 163.

⁶ Крыленко о поляках. (1918). *Вольнь*, 39, 3.

⁷ Wrzosek, M. (1998). *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «Niepodległość i Pamięć». Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 133.

⁸ Zieliński, Z. (1998). *Generał broni Jozef Dowbor-Muśnicki 1867-1937. «Niepodległość i Pamięć». Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*. Warszawa, V, 2 (11), 145.

⁹ Поляки и украинские власти. (1918). *Вольнь*. 72, 1.

¹⁰ Stosunek wojsk polskich do wojny kijowskiej. (1918). *Tygodnik Kresowy*, 12, 9.

У другій декаді лютого 1918 р. ситуація I Польського корпусу стала дуже важкою і генерал Довбур прийняв рішення визнати зверхність Регентської ради¹. Однак, такий намір виявився нереальним, бо Рада не мала відповідних повноважень. Тим часом, в умовах окупації України польськими і австро-угорськими військами після підписання Брестського миру між УНР і центральними країнами, дійшло до залежності корпусу від німецьких військових влад на підставі договору, підписаного 26.02.1918 р. у Бобруйську. Корпус одержав можливість існування у 6 білоруських повітах. Однак формальна незалежність і гарантована нейтральність мала ілюзорний характер².

Найпершим німецьке командування поставило під сумнів існування I Польського корпусу. Договір передбачав, що ген. Довбур повинен звільняти по 1000 солдат щомісячно. 21.05.1918 р несподівано від керівництва німецької 10 армії генерала Германа фон Ейхгорна надійшов проект нового договору, в якому в ультимативній формі передбачалась демобілізація I Польського корпусу, який мав 23.600 офіцерів і солдат у трьох кадрових стрілецьких дивізіях. Генерал Довбур, розуміючи значну перевагу німецьких військ підписав згоду на німецький диктат. 22.05.1918 р. на ультиматум військових німецьких влад корпус було розпущено з гарантіями. Процес демобілізації тривав до 08.07.1918 р.³.

Доля II Польського корпусу була іншою. З 18.02.1918 р. вглиб України просувалися німецькі війська, а 28.02.1918 р. і австро-угорські війська. 05.03.1918 р. Румунія підписала з Німеччиною і Австро-Угорщиною мирний договір і солдатам корпусу грозило роззброєння, а легіоністам – військові суди. Було прийняте рішення, що II Польський корпус разом з II бригадою Легіонів під командуванням генерала Галлера буде відходити на схід, поза окупаційну сферу німецьких і австро-угорських військ. Вихід II Польського корпусу з-над Дніпра розпочався 08.03.1918 р., а два дні пізніше відбулась внутрішня реорганізація корпусу, який налічував 6,5 тис. солдатів і було прийнято рішення залишитись на Поділлі.

Після підписання Брестського миру і повернення української влади до Києва новим військовим міністром УНР став О. Жуковський, який негативно сприймав перебування польських військ на території України. Це ставлення посилювалося також збройними конфліктами між українськими селянами та польськими військовими загонами, що було викликано складною продовольчою ситуацією⁴. Українська влада звернулася до командування німецьких військ в Україні за допомогою. Внаслідок переговорів між трьома сторонами 04.04.1918 р. було підписано угоду, за якою польські збройні формування відходили на північ Чернігівщини. Однак, через зміну політичної кон'юктури, договір не було реалізовано і передислокація не відбулася. У середині квітня між підрозділами 3-го Польського корпусу і селянами відбулись криваві конфлікти. Тому 19.04.1918 р. військовий міністр О. Жуковський і міністр внутрішніх справ М. Ткаченко внесли на розгляд уряду питання про роззброєння польських військових формувань в Україні⁵.

II корпус зупинився під Каневом 01.05.1918 р. У ньому налічувалось 651 офіцер і 6267 рядових. Він зайняв позицію ведення оборони або ж продовження подальшого походу. У цій позиції зупинки на відпочинок і прийняття рішення, корпус був оточений німецькою тактичною групою генерала Зергольда, який 06.05.1918 р. поставив генералу Галлеру ультиматум складення зброї впродовж 3 годин. Відхиливши вимогу, сили корпусу були приведені у бойову готовність. Після тригодинного бою була підписана капітуляція полковником Е. Погожевським і капітаном Т. Маліновським⁶.

¹ Державний архів Київської області, Ф.1787, оп.1, спр. 7, арк. 14.

² Wrzosek M. (1998). *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «Niepodległość i Pamięć». Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 133.

³ Wrzosek M. (1998). *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «Niepodległość i Pamięć». Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 136.

⁴ Wrzosek M. (1998). *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «Niepodległość i Pamięć». Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 136.

⁵ Папакін, А. (2012). *Війська Польські. Польські військові формування колишньої російської армії в Україні (1917-1919)*. Тернопіль: Навчальна книга, 128.

⁶ Wrzosek, M. (1998). *Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «Niepodległość i Pamięć». Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11),

25.05.1918 р. генерал-поручик Осінський видав наказ, за яким була створена Ліквідаційно-ревізійна комісія, що мала на меті ліквідацію Польських збройних сил в Україні. З метою легалізації цієї Комісії він звернувся до гетьмана України П. Скоропадського з метою з'ясування зобов'язань польських військ на час їх перебування в межах України¹.

На вимогу австро-угорських військ польські військові формування 9-10.06.1918 р. були доведені до повного роззброєння. Значна частина солдатів, більше, ніж половина всього особового складу, змогла втекти під час перевезення до обозів полонених або розפורшилась після битви. Після битви генерал Галлер був вивезений з району Канева військовим чиновником Є. Гатавсом, який був комендантом санітарної колони II Польського корпусу².

Таким чином, створення польських збройних сил в Росії після лютневої революції 1917 р. і дислокованих в Україні було ініціативою правих польських політичних сил. Проти їх існування виступили польські соціал-демократи, ППС-лівіця і початково представники ліберально-демократичного табору, ґрунтуючись на хибних вказівках з центру. Рішення про створення польської армії в Росії було прийнято на загальному з'їзді військових поляків і підтримане російським військовим командуванням. Перший польський корпус розташовувався в Україні, потім у районі Бобруйська. II польський корпус сформовано на базі військ Румунського фронту, що розміщувався в районі Канева і III – на Правобережній Україні. Більшовицький переворот і війна Української Народної Республіки з Радянською Росією змінили становище польських збройних сил в Україні. Для визначення свого статусу в цих умовах керівництво польської армії оголосило нейтралітет і не брало участі у політичній і збройній боротьбі, що тривала в Росії. Однак, не вдалося уникнути конфлікту з більшовицьким командуванням російської армії. Ситуація загострилася після підписання Брестського миру і окупацією України німецькими і австро-угорськими військами. Домовленості про нейтралітет між УНР і польською армією були порушені з ініціативи німецьких військ вже в Українській державі гетьмана Павла Скоропадського. За наказом німецького командування польські військові формування були роззброєні і припинили існування. Частина солдат із розформованого війська повернулася в Королівство Польське, частина через схід Росії дісталася Франції, де була створена польська армія.

References:

1. Hołowko T. (1931). *Przez dwa fronty. Ze wspomnień emisariusza politycznego z 1918 r. Z Warszawy do Kijowa.* [Through two fronts. From the memories of a political emissary from 1918. From Warsaw to Kiev]. Warsaw, 274. [in Polish]
2. Beljakevich, I. (1968). Iz istorii obrazovanija pol'skih nacional'nyh formirovanij v sostave ruskoj armii vo vremja pervoj mirovoj vojny. [From the history of the formation of the Polish national formations in the Russian army during the First World War] *Pervaja mirovaja vojna 1914–1918.* Moscow: Nauka, 158-169. [in Russian].
3. Rzepecki J. (1966). *Sprawa Legionu Wschodniego 1914 r.* [The case of the Eastern Legion in 1914.]. Warsaw: PWN. [in Polish].
4. Zatorski, A. (1971). *Polska lewica wojskowa w Rosji w okresie rewolucji 1917-1918.* [Polish military left in Russia during the 1917-1918 revolution.] Warsaw: KIW. [in Polish].
5. Papakin, A. (2012). *Wiiska Polski. Polski wiiskovi formuvannia kolyshnoi rosiiskoi armii v Ukraini (1917-1919).* [Polish troops. Polish military formations of the former Russian army in Ukraine (1917-1919)]. Ternopil: Navchalna knyha. [in Ukrainian].
6. Wrzosek, M. (2013). *Z dziejów zmagañ politycznych i zbrojnych o niepodległość polski w latach 1908-1918.* [From the history of political and armed struggles for Polish independence in 1908-1918]. Białystok: Wydaw. Ekonomia i Środowisko. [in Polish].
7. Miodowski, A. (2004). *Związki Wojskowych Polaków w Rosji (1917-1918).* [Relations of Military Poles in Russia (1917-1918)]. Białystok: Wydawnictwo i drukarnia PPHU. [in Polish].
8. Kulik, M. (2016). Polacy w armii rosyjskiej podczas I wojny światowej. [Poles in the Russian army during the First World War] *Jak polacy przeżywali wojny światowe?* [How Poles lived through world wars?]. Szczecin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, 55-66. [in Polish].
9. Uchwały zjazdu delegatów wojskowych polaków. [Resolutions of the delegates of military Poles]. (1917). *Dziennik Kijowski*, 109, 2. [in Polish].
10. Najdus, W. (1967). *Polacy w rewolucji 1917 r.* [Poles in the 1917 revolution]. Warsaw. [in Polish].

¹ Державний архів Київської області, Ф.1787, он.1, спр. 15, арк. 32.

² Wrzosek, M. (1998). Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. «Niepodległość i Pamięć». *Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 139.

11. *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*. [Documents and materials for the history of Polish-Soviet relations]. (1962). Warsaw: Książka i wiedza, 1. [in Polish].
12. Wrzosek, M. (1998). Polskie formacje wojskowe w Rosji w latach 1917-1920. [Polish military formations in Russia in the years 1917-1920]. «*Niepodległość i Pamięć*». *Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*, 2 (11), 127-142. [in Polish].
13. Wojsko Polskie. [Polish Army]. (1917). *Tygodnik Kresowy*, 4, 1. [in Polish].
14. Zieliński, Z. (1998). Generał broni Jozef Dowbor-Muśnicki 1867-1937. [General Jozef Dowbor-Muśnicki 1867-1937]. «*Niepodległość i Pamięć*». *Polacy na Wschodzie. XVIII-XX wiek*. Warsaw, V, 2 (11). 143-158. [in Polish].
15. Jabłoński, H. (1948). *Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917-1918*. [Polish national autonomy in Ukraine 1917-1918]. Warsaw: Nakł. T-wa Miłośników Historii z zasiłku Ministerstwa Oświaty. [in Polish].
16. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [State archive of the Kyiv region], *f.1787, op.1, spr. 14*, 29 ark. [in Ukrainian].
17. Kossak-Szczucka, Z. (1922). *Požoga. Wspomnienia z Wołynia. 1917-1919*. [Conflagration. Memories from Volyn. 1917-1919]. Kraków. [in Polish].
18. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [State archive of the Kyiv region], *f.1787, op.3, spr. 26*, 56 ark. [in Ukrainian].
19. *Archiwum Narodowe w Krakowie* [National Archives in Krakow], z. 29, sygn. 530/1.1, k. 163. [in Polish].
20. Krylenko o poljakah [Krylenko about the Poles]. (1918). *Volyn'*, 39, 3. [in Russian].
21. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [State archive of the Kyiv region], *f.1787, op.1, spr. 7*, 27 ark. [in Ukrainian].
22. Poljaki i ukraińskie vlasti [Poles and Ukrainian authorities]. (1918). *Volyn'*, 72, 1. [in Russian].
23. Stosunek wojsk polskich do wojny kijowskiej. [Attitude of the Polish army to the Kyiv war]. (1918). *Tygodnik Kresowy*, 12, 8. [in Polish].
24. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [State archive of the Kyiv region], *f.1787, op.1, spr. 15*, 59 ark. [in Ukrainian].